

В.В. Мармуров, П.Г. Давидов

Донецький державний технікум економіки і хімічних технологій, м. Донецьк, Україна
Донецький інститут залізничного транспорту, м. Донецьк, Україна

ДРУЖБА ТА ЛЮБОВ ЯК КОМПОНЕНТИ ДУХОВНОСТІ В ЕТИКО-АКСІОЛОГІЧНИХ КОНЦЕПЦІЯХ Г.С. СКОВОРОДИ ТА П.Д. ЮРКЕВИЧА

У статті розглядається концепт духовності та його складові (дружба та любов) як підґрунтя для формування особистості, як основа для відтворення системи цінностей в українському суспільстві. Робиться акцент на досягненнях вітчизняних філософів та педагогів, необхідності втілення в життя їх поглядів, використання національних традицій та ідей для формування національно свідомої, духовної особистості.

Проблеми духовності, відродження системи цінностей в українському суспільстві на основі національних традицій та вітчизняної філософії є дуже актуальними у наш час. На нашу думку, саме втілення у життя світоглядних ідей видатних українських мислителів, спрямованих на гармонізацію стосунків між людьми та вдосконалення українського суспільства, і є здатними відродити не тільки українську педагогічну практику, а відтак і одвічну духовність як усієї освітньої діяльності, так і національного виховання.

Мета статті – обґрунтування необхідності відродження духовності в українському суспільстві шляхом відтворення одвічної національної системи цінностей.

Для реалізації вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання:

1. Виявити проблеми, які притаманні сучасному суспільству.
2. З'ясувати причину цих проблем.
3. Розглянути історію дослідження проблеми духовності у вітчизняній філософії.
4. Розглянути концепт духовності і любові та дружби як її складових компонентів.
5. Обґрунтувати актуальність поглядів Г. Сковороди та П. Юркевича на проблему

духовності для сучасного українського суспільства, необхідність відродження системи національних цінностей.

Об'єктом дослідження виступає духовність та її структура. Предметом дослідження – дружба та любов як складові компоненти духовності.

Робота спирається на комплекс теоретичних та емпіричних методів дослідження, таких як аналіз, синтез, моделювання.

Достовірність та обґрунтованість отриманих під час дослідження результатів та висновків забезпечується опертям на результати фундаментальних досліджень в галузі соціальної філософії, історії філософії, філософської антропології, а саме аналізом творів Г.С. Сковороди та П.Д. Юркевича, праць В.А. Гошовської [1], Н.М. Алексеєнко [2], присвячених творчості Г.С. Сковороди, Р. Пітча [3], в яких розглядається філософія П.Д. Юркевича.

Наукова новизна виступає в аналізі феноменів дружби та любові між людьми як основних компонентів духовності, які розглядаються як основа системи цінностей, яка є необхідною сучасному українському суспільству.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що в ньому теоретично обґрунтовані шляхи ліквідації багатьох соціальних проблем сучасного українського суспільства, визначені підходи, мета, завдання, методи розв'язання проблеми відродження духовності, а практична цінність – в обґрунтуванні етико-аксіологічної концепції, що, на нашу думку, дозволяє гармонізувати відносини між людьми та вдосконалювати в такий спосіб і суспільство.

Численні проблеми сучасної української держави, зокрема такі, як політичні та економічні кризи, проблеми у сфері екології та медицини, корупція, техногенні катастрофи, наркоманія, алкоголізм, соціальна несправедливість та інші, мають одне спільне підґрунтя – недостатній рівень духовності в українському суспільстві. Після руйнації комуністичної ідеології люди втратили систему цінностей, принаймні її вагомую частину, на сьогодні в українському суспільстві відсутня будь-яка ідеологія, що спричиняє хаотичне формування особистості. В багатьох випадках й усі вищенаведені проблеми є наслідком цього. Сьогодні надзвичайно актуальним є відродження духовності, потрібно привчити людей гармонізувати ставлення людини до оточуючої її дійсності, та й до самої себе на підґрунті загальнолюдських цінностей, моралі, усвідомлення своєї відповідальності як перед суспільством за свої вчинки та дії, так і перед власною совістю.

Саме тому проблемами духовності в українській філософії у свій час займалися як Г.С. Сковорода, так і П.Д. Юркевич.

Видатний мислитель, філософ-гуманіст Г.С. Сковорода набагато випередив свій час, залишивши у спадщину нащадкам ідеї, які і сьогодні вказують шляхи розв'язання проблеми врятування духовності, життя та цивілізації.

Одними з найважливіших аспектів духовності Г.С. Сковорода вважав дружбу та любов між людьми, моральні чесноти в їх стосунках. Так, у трактаті «Начальная дверь к христианскому добронравию» він пише про те, що божа «премудрість», «напечатаясь на душе нашей, делает нас из диких и безобразных монстров, или уродов, человеками, то есть звърками, к содружеству и помянутым сожительствам годными, незлобливими, воздержаными, великодушными и справедливыми.

А если уже она вселилась в сердечные человеческие склонности...

И тогда-то бывает в душе непорочность и чистосердечие, как бы райский нъкий дух и вкус пленяющий к дружелюбию.

Она различает нас от зверей милосердием и справедливостью, а от скотов – воздержанием и разумом...» [4, с. 117-118].

Саме у листі до свого учня (від вересня 1762 р.) М. Ковалинського філософ розкриває моральні витоки дружби («дружелюбія» між людьми: незлобливість, помірність «воздержаніє», великодушність, милосердя, справедливість і розумність – чи не цих моральних якостей бракує зараз представникам українського суспільства?). Виходячи з цих загальнолюдських моральних критеріїв, він витлумачує своє розуміння дружби.

Однією з важливих передумов дружби, на його думку, є єдність уподобань і занять, яким присвячує себе людина. Філософ висловлює впевненість у тому, що для повної та істинної дружби, яка єдина найбільше пом'якшує прикрощі життя і навіть оживлює людей, потрібна не лише прекрасна добродієність і подібність не самих тільки душ, але й занять.

Та все-таки подібність душ і моральні чесноти Сковорода ставить на перше місце у дружній прихильності і симпатіях однієї людини до іншої. Саме в цьому він зізнається своєму юному другові у згаданому листі, пишучи про те, що він любив би його, навіть якщо б він зовсім був неосвіченим і простим, любив би саме за ясність його душі і за прагнення до всього чесного.

Отже, Сковорода розглядає дружбу ширше, ніж прихильність однієї людини до іншої на основі спільних інтересів. Він надає цьому поняттю важливого соціального сенсу, що простежується у його вищевказаних словах про те, що дружба робить людей здатними до співіснування, робить їх «воздержными, великодушными и справедливыми». Розуміння дружби Сковородою нагадує біблейську ідею любові людини до ближнього як запоруки правильного та гармонійного буття. Можливо, саме ця біблейська теза і є основою думок філософа про дружні стосунки між людьми, адже творчість Сковороди відзначається неабиякою зацікавленістю книгами Святого Письма. Цей факт підтверджується неодноразовим посиланням письменника на текст Біблії як на найвищий авторитет.

Таким чином, слово «дружити» співпадає у даному випадку зі словом «любити», а якщо любиш, то не будеш намагатися скривдити, а навпаки – робити добро і турбуватися про добробут того, кого любиш. Тому, на нашу думку, запорукою щасливого кохання й виступає дружба. Шлях до такого кохання – любов до ближнього – дружба, а потім – кохання.

Сковорода у своїх афоризмах дає практичні поради щодо правильної поведінки людини: «Ні про що не турбуватись, ні за чим не турбуватись – значить, не жити, а бути мертвим, адже турбота – рух душі, а життя – се рух» [5, с. 102]. Неможливо любити, не турбуючись про того, кого любиш, неможливо любити когось, а жити тільки для себе і тільки своїми інтересами.

Справжня любов та дружба повинні бути лояльними та великодушними, вміти прощати: «Похибки друзів ми повинні вміти виправляти або зносити, коли вони несерйозні» [5, с. 103].

В той самий час Сковорода закликає бути обережними, адже підступна людина може скористатися дружнім ставленням до неї: «Нема нічого небезпечнішого за підступного ворога, але нема нічого отрутішого від удаваного друга» [5, с. 103].

Але все ж таки, якщо внутрішній світ людини сповнений любов'ю, дружньою налаштованістю до тих, хто її оточує, то ця людина є щасливою. «Маючи друзів, вважай, що ти володієш скарбом» [5, с. 103], – пише Сковорода у листі до М.І. Ковалинського і далі наводить слова Сенеки про те, що ніщо так не радує, як вірна дружба.

Можливо, що перш ніж намагатися змінити світ, треба спробувати змінити себе? Можливо, що насправді для щастя потрібно не так вже і багато, варто тільки знайти любов в собі і подарувати її іншим? Сковорода писав: «Шукаємо щастя по країнах, століттях, а воно скрізь і завжди з нами і як риба в воді, так і ми в ньому, і воно біля нас шукає нас самих. Нема його ніде від того, що воно скрізь. Воно схоже до сонячного саява – відхилили лише вхід у душу свою» [5, с. 103].

У творі «Мир с ближним как условие христианского общежития» П.Д. Юркевич писав: «Когда животные обнаруживают противоположные желания, они необходимо приходят во взаимную вражду, истребляют друг друга, – или достигают своих желаний погибелью других или сами погибают. Человек, как нравственная личность, не подчинён этой необходимости слепо сталкиваться с людьми и враждовать с ними на жизнь и смерть. При всякой встрече противоположных желаний и интересов он должен обращаться к нравственным требованиям справедливости, которая укажет ему, где и когда его желания незаконны, где и когда они противоречат благу его ближнего и благу общему. При высшем нравственном развитии он повинуетя ещё заповеди любви, которая внушает ему жертвовать своими личными выгодами для блага общего. В справедливости и любви заключаются самые прочные условия для водворения мира между людьми, для основания общего дружества и братства между ними» [6].

Вміння мирно співіснувати є надзвичайно важливим для України, адже Україна – це багатонаціональна та багатоконфесійна держава. Україна – це дивовижно різноманітна країна. На заході країни з XIV століття було магдебурзьке право (самоуправління міст), на сході – кріпосне право, на півдні – рабство до кінця XIX століття. В Україні мешкають 130 націй і народностей, православні Московського та Київського патріархату, католики, автокефали, греко-католики, мусульмани, іудеї, буддисти, протестанти... Різні традиції, різні культури, різні крові, характери, релігії та релігійні конфесії. Всі мешканці України дуже різні, тому можливість певних конфліктів між ними не виключена. Саме тут, на нашу думку, і може стати у нагоді філософія дружби та любові.

П. Юркевич бачив сенс існування людини у творінні добра, яке вона повинна робити від щирого серця. Серце П. Юркевич робить відправною точкою своєї філософії. При цьому він кожен раз розглядає його не тільки у метафоричних значеннях, оскільки таке розуміння не виправдовувало б філософії серця. Серце він розуміє як орган, який

представляє первісну силу душі у житті людини. П. Юркевич прагне довести, що серце є сукупністю усієї діяльності людини. Такі доводи він відшукує, цитуючи вислови про серце із Святого Письма та розділяє їх за наступною тематикою:

1. Серце – вмістилище і носій усіх тілесних сил людини.
2. Серце – центр душевного та духовного життя людини.
3. Серце – вмістилище різноманітних душевних почуттів, переживань і пристрастей.
4. Серце – центр моральності людини.
5. Серце – начало усього доброго та злого у словах, думках і діях людини.
6. Серце і голова.

Багатство біблійного вчення про серце було прямо протилежним науковим теоріям про «механізм» людської душі, що мали широке розповсюдження у XVIII столітті. П. Юркевич підкреслював, що ці фізіологічні та психологічні теорії не можуть пояснити ані свободи волі, ані моральної цінності, ані сенсу людського вчинку. Він показував, що під впливом цієї механічної психології у філософії формується думка про те, що сутність душі зводиться виключно до мислення, а воля і почуття – випадкові стани і явища мислення.

Співвідношення розуму й сердечної любові у моральності філософ порівнює, посилаючись на Євангеліє від Матвія, зі світильником і елеєм. «В міру того, як в серці людини зникає елеї любові, світильник згасає: моральні начала й ідеї затемнюються та, зрештою, зникають зі свідомості. Це відношення між світильником і елеєм – між головою і серцем – є саме звичайне явище в моральній історії людства» [7]. Юркевич, спираючись на обґрунтовану ним філософію серця, обстоює «гармонійне співвідношення між знанням і вірою» [7], що враховує самостійне значення обох компонентів відношення й прагне до їх творчої взаємодії.

Серце як тілесна, душевна та духовна сутність людини прагне добра; так осмислює мислитель Слово Божіє – те «метафізичне начало любові серця до добра як основного морального акту, коли воно навчає, що людина створена за образом Божим» [7]. Справи та вчинки людини, що витікають з любові, набувають моральної цінності. Розум, усвідомлюючи ці дії, завдяки цьому може створити загальний моральний закон з відповідними правилами та вказівками. Моральний закон, безумовно, є необхідним для людини, оскільки він здатен надати людині відповідну установку навіть в тому випадку, коли її вчинки не виходять з мотивів серця, тобто коли джерело моральності вичерпується у людському серці.

П.Д. Юркевич був не єдиним дослідником, який приділяв увагу питанням «філософії серця».

Етимологічний аналіз слова «серце» відображає всю важливість цього образу для слов'янської культури, всю його глибину і багатозначність: серце пов'язано з емоціями людини, з її почуттями та прагненнями, воно є центром її морального життя (не дивно, що інколи серце ототожнюється з душею), органом, яким ми сприймаємо Бога, і навіть тією «безоднею», яка визначає поверхню нашої психіки.

Природним є те, що розглядаючи фактори, пов'язані з виникненням «філософії серця» в Україні, треба спиратися на емоціональність (у першу чергу творчу, а не побутову), яка притаманна українському характеру.

«Філософія серця» має три важливі аспекти.

Перший аспект пов'язаний з рисою української національної психології – емоційністю – наданням високої оцінки почуттям, особливим баченням природи, своєрідним гумором тощо. В цьому аспекті серце виступає як образ емоційного життя. Цей образ простежується вже в українців Княжої пори, він проявляється в народних піснях, приказках, казках. Є велика кількість прикладів про серце як емоційний образ. Так, у «Золотому слові» Святослав говорить: «Ваші хоробрі серця сковані у жорсткій сталі, і загартовані у відвазі» [5, с. 123]. Хартія, написана в 1060 р. Анною, дочкою Ярослава Мудрого і королевою Франції, вся пронизана культом серця.

Після прийняття християнства серце починає розглядатися як орган, яким ми сприймаємо Бога і через який Бог розмовляє з людиною, а також центр моралі та духовності. Це є основою другого аспекту, в якому серце виступає як загально-християнський символ, який заданий Біблією. Розгляд серця під таким кутом зустрічається в багатьох пам'ятках нашої давнини. Так, наприклад, увага авторів «Києво-Печерського патерика» зосереджена на зображенні внутрішнього морального життя людини, її відчуттях та прагненнях, які пов'язані з серцем, через яке з нею розмовляє Бог. Християнський символ серця також яскраво виступає і в іншому пам'ятнику давньоруської культури – «Молитві Даниїла Затворника».

Трактування серця в цьому ж аспекті знаходимо й у Івана Вишенського, який зробив людину центральною фігурою свого вчення.

Ці особливості світогляду перегукуються з життєвим шляхом та діяльністю Пасія Величковського (Старця Пайсія), який широко прославився тим, що віродив та реалізував спочатку на Афоні, а потім в Молдавії Святоотцівську науку про Розумну Молитву, про Ісусову Молитву, в якій головне – сердечний зв'язок з Христом. Приділяючи велику увагу серцю як місцю, де повинен знаходитися Творець. Величковський каже: «Серце чисте створи в мені Боже!» [5, с. 256].

Символ серця в цьому аспекті також розглядався Г. Кониським, П. Могилою, Г. Смотрицьким, Д. Тупталом, що, на нашу думку, й є обґрунтуванням необхідності подальшої розробки.

Висновки

Етико-аксіологічні концепції Г. Сковороди та П. Юркевича й сьогодні можуть стати у пригоді під час вирішення проблеми людської духовності та моралі. Адже людей робить людьми тільки дух і духовність. Відсутність духовності призводить до відсутності чіткого бачення майбутнього, маніпулювання людьми та людською свідомістю. Українці мають щось особливе, що збереглося через тисячоліття втрат та пригнічення. Це наш Дух та Духовність, це наш внутрішній світ та тепло, які характерні саме для українців. Ми ніколи ні на кого не нападали і приймали усіх. У філософії серця – духовна сила нашої нації. Якщо додати до цього сильну волю сучасних українців, ми зможемо об'єднатися у глобальну націю і збудувати державу миру та добробуту.

Примирити себе з самим собою, себе – з іншими, інших – з державою, державу – зі світом – найбільше благо для України. Усі хочуть спокою та злагоди, миру та добробуту. Але поки кожен не почне з себе – справи не буде. Простити рідних та близьких, пращурів та сучасників, повірити в себе і в державу – це є воля Бога і наше прагнення. Люди втомилися від розчарування, ворожнечі та горя. Вони хочуть відчути радість від життя ще на цьому світі. Скільки мільйонів українців мало загинути, щоб ми нарешті зрозуміли, що головні наші проблеми – у недовір'ї один до одного, а головні наші перемоги – в умінні прощати.

Дух як сила волі, заснована на народних традиціях, і духовність як здатність творити добро у соціальній сфері – основа нової національної ідеї України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гошовська В.А. Моральні критерії дружби в етичній концепції Г.С. Сковороди // Тези доповідей Міжнародної наукової конференції, присвяченої 200-річчю з дня смерті українського поета і філософа Григорія Сковороди. – Харків, 1994.
2. Алексєєнко Н.М. До питання про сквородинівську екзегезу біблійних текстів // Тези доповідей Міжнародної наукової конференції, присвяченої 200-річчю з дня смерті українського поета і філософа Григорія Сковороди. – Харків, 1994.

3. Пітч Р. Найголовніші елементи філософії П.Д. Юркевича // Філософська та соціологічна думка. – 1992. – № 9.
4. Сковорода Г.С. Вірші, пісні, байки, діалоги, трактати, притчі, прозові переклади, листи. Бібліотека української літератури. – К., 1983. – С. 117-118.
5. Дніпрова хвиля: Хрестоматія нововведених творів до шкільних програм / За ред. П.П. Кононенка. – К.: Рад. шк., 1991.
6. Юркевич П.Д. Мир с ближним как условие христианского общежития // Труды Киевской духовной академии, 1860.
7. Юркевич П.Д. Сердце и его значение в духовной жизни человека, по учению Слова Божия // Труды Киевской духовной академии, 1860.
8. Давидов П.Г. Філософсько-етична концепція Григорія Сковороди і сучасність. Учення Григорія Сковороди про дух, духовність та істину: історія і сучасність // Матеріали II Міжнародної науково-теоретичної конференції. – Суми, 2007.
9. Давидов П.Г. Рациональное та ірраціональне у філософській концепції Памфіла Юркевича. Людинознавчі студії: Зб. наук. пр. ДДПУ. – Дрогобич, 2007.

V.V. Marmurov, P.G. Davidov

Дружба и любовь как компоненты духовности в этико-аксиологических концепциях Г.С. Сковороды и П.Д. Юркевича

В представленной статье рассматривается концепция духовности и её составляющие (дружба и любовь) как основа для формирования личности, воссоздания системы ценностей в украинском обществе. Делается акцент на достижениях отечественных философов и педагогов, необходимости воплощения в жизнь их взглядов, использования национальных традиций и идей для формирования национально сознательной, духовной личности.

V.V. Marmurov, P.G. Davidov

Friendship and Love as the Components of Spirituality in the Ethic-axiological Conceptions of G.S. Skovoroda and P.D. Yurkevich

The article considers the conception of spirituality and its components (friendship and love), as a basis for cultivating of personality, reanimation of value system in the Ukrainian society and revival of the national system of education. A great attention is paid to the achievements of the national philosophers and pedagogues, necessity to create the opportunities for their ideas to come true, usage of the national traditions and ideas for the cultivating of national cognizance of a person and intellectual elite of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 23.05.2008.